

חשבון בנק משותף: שינוי תנאי הפעלת החשבון על-פי הוראה של בעל חשבון אחד

(ת"א י"ם) 29/81 תורן נ' הכנק הבינלאומי הראשון לישראל, פ"מ תשמ"ב, כרך ב, 177)

מאת

ד"ר ריקרדו בן-אוליאל *

א. הרקע העובדתי ונימוקי ההחלטה

לאחרונה פורסם פסק דין של בית המשפט המחוזי בירושלים¹, שבו גדונו פעם נוספת שאלות הקשורות להסדר המשפטי של חשבון בנק משותף. שתי סיבות עיקריות מצדיקות את הפניית תשומת לבנו לפסק דין זה. בית המשפט התייחס לנקודה עדינה הקשורה לזכויות בעלי חשבון בנק משותף, דהיינו, הזכות של בעל חשבון אחד להורות לבנק על שינוי תנאי של הפעלת החשבון ללא ידיעתו של השותף השני. למיטב ידיעתנו, זו הפעם הראשונה שסוגיה זו גותתה בארץ על-ידי בית המשפט. הסיבה השנייה המצדיקה את ניתוח פסק הדין היא טיב השיקולים שעליהם ביסס בית המשפט את החלטתו.

ואלה עובדות המקרה: בעל ואשה פתחו שני חשבונות בנק משותפים. בחשבון אחד (חשבון "א") הופקדו כספי משכרתו של הבעל, והבעל היה גם הצד שהורה לבנק לעשות את רוב הפעולות שבוצעו באמצעות חשבון זה. לחשבון השני (חשבון "ב") הועברו כספי משכורתה של האשה, ורוב הפעולות שנעשו בחשבון זה בוצעו בידי הבנק בהתאם להוראת האשה.

בעת פתיחת חשבון "א", שהוא המוקד להתדיינות בפסק הדין הנ"ל, הסכימו בני הזוג עם הבנק, וזאת בהתאם להוראות הכלולות בטופס מודפס, על שיטת ניהול החשבון ועל הדרך הדרושה לשינוי תנאי הפעלתו (להלן – גספת "ב"). לאחר שנקבע בגספת "ב" כי נפתח חשבון לבני זוג מן הסוג של "שניהם יחד וכל אחד לחוד", נקבע בסעיף 1 לאותו מסמך: "אנו מורים לכם בזה, להרשות בשמנו ומטעמנו לאחד / לשנינו ל-כ-ר-ל-ב-י-ו / ל-כ-ל א-כ-ל... (המחיקות וההדגשה במקור). לאחר מכן מפרש

* חוקר במכון למחקרי חקיקה ולמשפט השוואתי ע"ש הרי סאקר, הפקולטה למשפטים, האוניברסיטה העברית בירושלים ומרצה בדיני בנקאות, הפקולטה למשפטים, אוניברסיטה תל-אביב.

1 ת"א י"ם) 29/81 תורן נ' הכנק הבינלאומי הראשון לישראל, פ"מ תשמ"ב, כרך ב, 177.

הגספה את הפעולות אשר מותר לכל בעל חשבון לבצען. בסעיף 3 נאמר:

"אנחנו לא נשנה ולא נבטל את האמור לעיל, אלא בהודעה בכתב אליכם ושינוי ו/או ביטול כזה, לא ישפיע/ו, על עיסקות ופעולות שנעשו לפני שקיבלתם הודעה כזו".

קובע סעיף 5:

"בכתב זה אלא אם תוכן הכתוב מחייב אחרת, לשון יחיד כוללת לשון רבים וכן להיפך, ולשון זכר כוללת לשון נקבה, וכן להיפך"².

לאחר שהסתכסכו בני הווג, ומחשש שהאשה תמשוך כספים מהחשבון הגדון (חשבון "א"), פנה הבעל לבנק כדי לקבל ייעוץ לגבי הדרך המתאימה למניעת תוצאה זו. לאור המצב, הציעו פקידי הבנק לבעל למשוך מהחשבון את הכספים השייכים לו. הבעל סירב לקבל הצעה זו והעדיף להורות לבנק בכתב על שינוי תנאי הפעלת החשבון. לפי הוראת הבעל, על הבנק לסרב לבצע פעולה כלשהי בחשבון האמור ללא חתימתו של הבעל. הבנק אישר את קבלת המכתב, ואף נקט את האמצעים הדרושים לצורך הבאת תוכנו של המכתב לידיעתם של מנהלי המחלקות השונות. למרות נקיטת אמצעים אלה הצליחה האשה לבצע מספר פעולות בחשבון בחתימתה בלבד. על סמך עובדות אלה תבע הבעל את הבנק וביקש שבית המשפט יחייב את הגנתו להשיב לו את מחצית הכספים שבהם השתמשה האשה.

בית המשפט פירש את תנאי החשבון שנקבעו בנספח "ב", שהזכרנו לעיל, והכיר בזכות הבעל לתת לבנק את הוראת השינוי, כפי שהוא נתן. ולאחר שמצא בית המשפט רשלנות מצד הבנק באי כיבוד הוראת הלקוח, נפסק שעל הבנק, עקרונית, לפצות את הלקוח על הנזק שנגרם לו. לעומת זאת, וכדי לחזק את נימוקיו בדבר זכות הבעל להורות לבנק לשנות את תנאי החשבון, שקל בית המשפט שיקולים המושכים את העין על טיב זכות זו, שיקולים שלדעתנו אינם מדויקים. פסק בית המשפט:

"גם הגיונם הפשוט של הדברים מצביע על כך, שלא קיימת כל סיבה שבעולם, מדוע לא יוכל אחד הצדדים לחשבון משותף לקבוע על דעת עצמו, שמעתה ולהבא לא תוכל פעולה להיעשות בחשבון הנ"ל אלא על דעת שני השותפים. אם יכול כל אחד מהשותפים בחשבון דוגמת זה שלפנינו, כאשר עולה רצון מלפניו, למשוך את כל הכספים המצויים בחשבון המשותף, ולהציג את שותפו ככלי ריק, הרי קל וחומר שהוא יוסמך על דעת עצמו וללא צורך בשיתוף פעולה של השותף השני, לקבוע שמכאן ולהבא יוכלו שני השותפים לפעול בחשבון רק תוך שיתוף פעולה ביניהם; על ידי הוראה כזו אין הוא כובל רק את השותף השני, אלא באותה מידה ממש הוא כובל גם את עצמו. נכון שבהוראה כזו ניתנה לכל אחד מהשותפים זכות וטו לגבי השותף השני, אך מצב כזה הוא טוב לאין ערוך מהמצב שבו

2. ש.ם, עמ' 181, 182.

שותף אחד יכול לשלול לחלוטין רכוש השייך כולו או מקצתו לחברו¹ (ההדגשה במקור).

בית המשפט אף מצא אנלוגיה בין המקרה הנוכחי ובין פרשת איזקסון נ' בנק דיסקונט לישראל בע"מ ואח"י, שבה דן בית המשפט העליון בזכותו של בעל חשבון אחד להורות לבנק על הפסקת ביצוע הוראה שנתן לבנק בעל החשבון השני². בית המשפט המחוזי פסק, שכמו שהוכר שבחשבון בנק שבו כל שותף יכול לתת לבנק, בנפרד, הוראות תשלום, הוא יכול להפסיק את ביצוע ההוראות של חברו לחשבון, כך גם יש להכיר שבאותו סוג של חשבון מותר לכל שותף להורות לבנק על שינוי תנאי הפעלת החשבון. לפי קביעתו של בית המשפט המחוזי זכויות אלה – הזכות להפסיק את ביצוע הוראות התשלום של השותף, והזכות להורות בנפרד על שינוי תנאי הפעלת החשבון – מבוססות "על הרקע המיוחד של היחסים של שניים המחזיקים בחשבון משותף, כאשר כל אחד מהם הוא בעת ובעונה אחת גם שולח וגם שלוח"³; טיב יחסים אלה הוא המאפשר ל"כל אחד מהצדדים לבטל באופן חד צדדי את השליחות שהטיל על האחר"⁴.

ב. ניתוח משפטי

לגבי הנימוק, לפיו עצם העובדה שכל בעל חשבון יכול למשוך בנפרד כספים מצביעה על זכותו להורות באופן חד-צדדי על שינוי תנאי הפעלת החשבון, עם כל הכבוד, לא נראה לנו כי "הגיונם הפשוט של הדברים" מצדיק את המסקנה שהגיע אליה בית המשפט. לדעתנו טעה בית המשפט בכלליות שבה התייחס להסדר המשפטי של חשבון בנק משותף, ובהתעלמות מן המציאות הבנקאית כאשר עשה זאת.

כידוע, חשבון בנק משותף הוא סוג של הפקדה בנקאית שלגביו רשומים יותר מבעל חשבון אחד. כריתת חוזה בנקאי זה גורמת את יצירתם של מספר יחסים משפטיים אשר נכנסים לשני מסלולים שונים: מסלול אחד כולל את היחסים הפרטיים בין בעלי חשבון לבין עצמם, והמסלול השני את היחסים בין כל אחד מבעלי החשבון ובין הבנק⁵. לצורך ניתוח הסוגיה הנזכרת נתייחס בהמשך רשימה זו למספר היבטים מרכזיים של שני סוגים אלה של יחסים משפטיים. ליתר ברור, ובהתייחסות הן ליחסי

3 שם, עמ' 182, 183.

4 ע"א 379/75, פ"ד ל(1) 43.

5 בפרשת איזקסון, וביחס לזכותו של בעל חשבון אחד להורות לבנק על הפסקת ביצוע ההוראה של בעל החשבון השני, אימץ בית המשפט העליון את העיקרון הבא (שם, עמ' 44): "כשם שבעל חשבון יחיד רשאי לבטל את הוראותיו בסרם הגיעו לשלב ביצוע, כך רשאי לעשות כל בעל חשבון במקרה של חשבון משותף, כאשר לפי התנאים המוסכמים בינו ובין הבנק כל אחד מהבעלים מוסמך ליתן הוראה".

6 שם, עמ' 184.

7 שם, עמ' 184.

8 ראה: ר' בן-אוליאל, "חשבון בנק משותף – הערה ביקורתית", משפטים י (1980), 440 ואילך.

גומלין בין בעלי חשבון והן ליחס בין בעלי החשבון ובין הבנק עלינו לדון בעניין קיום זכותו של כל בעל חשבון להורות לבנק, ועל דעת עצמו, על שינוי תנאי הפעלת החשבון, כאשר לפי תנאי ההסכם עם הבנק מותר לו לתת הוראות תשלום בנפרד.

1. יחסי גומלין בין בעלי חשבון

נקודת המוצא להבנת טיב הזכויות של כל בעל חשבון כלפי חברו (כולל, כמובן, את הזכות לשנות את תנאי הפעלת החשבון) נמצאת בעובדה שזכויות אלה הן ביטוי לרצונם החופשי של הצדדים. תנאי החוזה הם, כמובן, המכשיר המרכזי לצורך הכרת דעתם של הצדדים. בהעדר תנאים אלה, יש לגלות את דעתם של הצדדים, כפי שהיא משתמעת מתוך נסיבות קונקרטיות שונות.⁹

כשמדובר בחוזה בנקאי, ובהעדר תנאי בחוזה, אין להתעלם מהנתונים הרבים שניתן ללמוד, הן מהפרקטיקה הבנקאית והן מהפסיקה של בתי המשפט, במה שנוגע לנסיבות שבהן מחליטים הלקוחות לפתוח ולנהל חשבון בנק משותף. לפי נתונים אלה אנו יודעים שחשבון בנק משותף הוא פקדון מורכב, וכי תחת הכותרת האחידה קיימים סוגים שונים של חשבונות משותפים. התוצאה המעשית הנובעת מכך היא, שכללים משפטיים אחדים החלים על סוג אחד של חשבון משותף לאו דווקא חלים על חשבון מסוג אחר. עלינו להכיר בסוגים השונים של חשבונות משותפים כדי שבשלב שני נהיה רשאים לדון בקיום זכותו של כל בעל חשבון לתת לבנק, באופן חד-צדדי, הוראות שינוי, וזאת בתוך המסגרת החוזית של כל סוג חשבון שהוא.

(א) סוגים של חשבונות משותפים

לפי המבחן של "כוונת הצדדים" יש להבדיל בין שלושה סוגים עיקריים של חשבונות משותפים: חשבונות לצורך נוחות (deposits for convenience), חשבונות מסוג קרן משותפת וחשבונות לצורך מתן מתנות. נציין, בקיצור, את המאפיינים המרכזיים של חשבונות אלה.¹⁰

חשבון לצורך נוחות. חשבון מסוג זה קיים כאשר רק לבעל חשבון אחד יש בעלות על הכספים המופקדים בחשבון, וכאשר בעל חשבון זה, לנוחותו, מאפשר לבעל החשבון השני לנהל גם הוא את החשבון. בקיצור, אפשר למצוא כאן תחליף לחשבון ליחיד עם ייפוי כוח לאדם אחר.

במקרה של חשבון לצורך נוחות היחס המשפטי בין בעלי החשבון הוא יחס של שליחות, בהיות בעל הכספים השולח; השלוח ינהל את החשבון בתנאי, מפורש או מכללא, לפיו יימשכו הכספים בבעלותו הבלעדית של השולח.

9 ראה סעיף 25(א) לחוק החוזים (חלק כללי), תשל"ג-1973.

10 אין לשכוח, שרצונם של הצדדים הוא גורם דינמי אשר ניתן לשינוי תוך-כדי ניהול החשבון. למשל, חשבון שנפתח כחשבון לצורך נוחות עשוי להיפך לחשבון מסוג קרן משותפת. בנוסף לכך, ייתכן שכוונת הצדדים תהיה להשיג מטרות שונות על-ידי ניהול חשבון אחד, כגון נוחות של בעל הכספים, ובנוסף לכך מתן מתנות לבעל החשבון השני. לדיון מפורט בסוגי חשבונות משותפים ובמורכבות רצונם של הצדדים ראה בראוליאל (לעיל, הערה 8) עמ' 440 ואילך.

חשבון מסוג קרן משותפת. זהו חשבון שבו בעלי החשבון, המנתלים משק משותף (למשל, בני זוג), או המתכוננים להשיג ולגבש מטרה משותפת, מפקידים איש איש כספים בחשבון לצורך השגת מטרה זו. כאשר נפתח חשבון כזה נראה, שעקרונית הטיל כל בעל חשבון על שותפו את השליחות לנהל את החשבון לצורך השגת האינטרס המשותף. במקרה זה כל בעל חשבון מנהל את החשבון כשולח, ובנוסף לכך, כשולח של חברו.

חשבון לצורך מתן מתנות. חשבון לצורך מתן מתנות הוא זה שבו בעל חשבון אחד (שהוא בעל הכספים המופקדים) מתכוון לתת לבעל חשבון שני את זכות המשיכה והבעלות על הכספים הנמשכים, או אף רוצה לתת לו כמתנה את היתרה שבחשבון; מקרה נוסף הוא כאשר יש לשני בעלי החשבון בעלות על הכספים, וכל אחד מהם רוצה להעניק לחברו את הזכות למשוך את חלקו שבחשבון ולהשתמש בו. במקרה של חשבון כזה טיב היחסים בין הצדדים הוא יחס של נותן ומקבל, שעליו חל חוק המתנה, תשכ"ח—1968.¹¹

לאור שיקולינו לעיל, מובן שגורם מרכזי להבנת טיב היחסים וכוונתם של בעלי החשבון מצוי בתשובות לשאלות "למי יש בעלות על כספים" ו"מה היא כוונתו של בעל הכספים". האם הכספים שייכים רק לאחד, המעוניין ליצור יחס של שליחות עם הצד השני, או לתת לו מתנות, או שהכספים שייכים לכל בעלי החשבון וכוונתם ליצור קרן משותפת או לתת זה לזה מתנות.

מבחינה זו לא מצאנו שבית המשפט השקיע את המאמץ הדרוש לעמוד על טיב יחסי הגומלין בין בעלי החשבון וכוונתם. בשלב אחד של פסק הדין בית המשפט עומד על כך שהבעל הוא שהפקיד את הכספים בחשבון הגדון (חשבון "א"), בעוד שהאשה הפקידה את כספיה בחשבון אחר (חשבון "ב"). אך לאחר מכן העלה בית המשפט ספק באשר לקניין הבעל על הכספים שבאותו חשבון "א". וכך קבע בית המשפט: "לחשבון זה הועברה משכורת הבעל וגם רוב הפעולות שנעשו בו, בוצעו על ידי הבעל...".¹² אך במקום אחר אנו קוראים:

"לאור כל האמור, זכאי הבעל 'עקרונית' לקבל פיצוי מהבנק על אי כיבוד הוראתו. יחד עם זאת, לא אוכל, בשלב זה, לקבוע את גובה הפיצוי המגיע לבעל (ויתכן תיאורטית שהוא יהא שווה לאפס), שכן ענין זה תלוי בנזק שנגרם לתובע. ואילו הנזק, הוא פועל יוצא מהזכויות שיש לבעל בכספים שנמשכו. אם למשל יתברר שלאשה הבעלות המלאה בכל הכספים, הרי לא נגרם לכאורה לבעל כל נזק. ואם לבעל קניין ב-50% מהכספים, הרי נזקו מגיע רק עד כדי המחצית וכו'".¹³ (ההדגשה שלי. ר"ב).

11 בשיקולינו לעיל אנו מתייחסים אך ורק למקרה של מתן מתנה בחיים, לאור הפסיקה שאינה מכירה באפשרות לתת מתנות לאחר המוות עלידי פתיחת חשבון בנק משותף. על סוגיה זו ראה בן-אוליאל (לעיל, הערה 8) עמ' 449 ואילך.

12 שם, עמ' 180.

13 שם, עמ' 187, 188.

(ב) זכות לשנות את תנאי הפעלת החשבון

לאור העיקרון האומר, שטיב יחסי הגומלין בין בעלי החשבון הוא החייב להדריך בקביעת זכויותיהם, עלינו לשקול באיזו מידה טיב יחסים אלה משפיע על הזכות של כל בעל חשבון לשנות באופן חד-צדדי את תנאי הפעלת החשבון. נדון בכך לגבי כל סוג של חשבון משותף.

כאשר מדובר בחשבון לצורך נוחות שבו מותר לכל אחד מבעלי החשבון לתת לבנק הוראות תשלום בנפרד ובהעדר רצון מפורש, נראה שעקרונית לא התכוון השולח להעניק לשלוח את הסמכות לשנות על דעת עצמו את תנאי הפעלת החשבון, במיוחד כאשר שינוי זה יביא להגבלת זכויות השולח לנהל גם הוא את החשבון. וזאת, מכיוון שהיקף השליחות, ובהעדר הגבלה בהרשאה, הוא "כל פעולה הדרושה באופן סביר לביצועו התקין של נושא השליחות"¹⁴, דבר שאינו כולל, כמובן, את הסמכות הנדונה.¹⁵ צד המקבל על עצמו לנהל חשבון לצורך נוחות כשלוה, ואשר הורה לבנק להגביל את זכויותיו של השולח, חזאת בניגוד לרצונו של השולח, הוא צד המפר את חובתו המרכזית, שהיא "לנהוג כלפי השולח בנאמנות ולפעול בהתאם להוראותיו"¹⁶.

אם יחליט בעל החשבון שהוא השולח יום אחד על דעת עצמו להורות לבנק על שינוי תנאי הפעלת החשבון, תעמוד לפנינו השאלה: האם יכול השולח לעשות זאת? התשובה לשאלה אינה חד-משמעית, לאור שתיקתו של חוק השליחות בעניין שינויים בהיקפה של ההרשאה.

כפי שכותב פרופ' ברק¹⁷, קיימות במסגרת חוק השליחות שתי שיטות אפשריות לפתרון הבעיה. לפי שיטה אחת, הגבלת השליחות אינה אלא מצב של סיום השליחות בתחום ההגבלה, ואם כן יש להחיל על הסוגיה את דיני סיום השליחות שמקורם בסעיפים 14 ו-15 לחוק השליחות. לפי השיטה השנייה יש להחיל את דיני סיום השליחות רק במקרה של סיום מוחלט של השליחות ולא במקרה של צמצום ההרשאה. אם כן, ולפי הדרך השנייה, בעיית השינוי בהיקף השליחות צריכה למצוא את פתרונה במסגרת העקרונות המסדירים את יצירת השליחות, ועל כן הגבלת ההרשאה תופסת רק לאחר שהיא נדעצת לשלוח.

לא זה המקום לדון בבעיה זו המתעוררת במסגרת של חוק השליחות לעומת זאת, אם נקבל את דעתו של פרופ' ברק, כי יש להחיל על הנקודה הנדונה את דיני סיום ההרשאה, אזי שולח מוסמך לצמצם את השליחות באופן חד-צדדי.¹⁸

אם החשבון הוא מסוג קרן משותפת, ובהיות היחס בין בעלי החשבון יחס של שליחות שבה ההרשאה ניתנה להבטחת זכותם של כל בעלי חשבון, איננו רואים כיצד

14 ראה סעיף 5(א) לחוק השליחות, תשכ"ה-1965.

15 על הסוגיה הנ"ל, המהווה מקרה של הרשאה מכללה, ראה דבריו של פרופ' ברק בספרו חוק השליחות, תשכ"ה-1965 (פירוש לחוקי החוזים, בעריכת ג' טדסקי, ירושלים, תשל"ה), עמ' 204.

16 ראה סעיף 8 לחוק השליחות, תשכ"ה-1965.

17 הערה 15 לעיל, עמ' 158 ואילך.

18 ראה נימוקיו של פרופ' ברק בעניין תחולתם של דיני סיום השליחות על המקרה של צמצום השליחות בהערה 15 לעיל, עמ' 160 ו-458, 459.

יוכל כל בעל חשבון להורות לבנק באופן חד-צדדי על שינוי תנאי הפעלת החשבון. וזאת מכיוון שבהנחה שסוגיית השינוי בהיקף ההרשאה כפופה לדיני סיום השליחות, כפי שראינו, יחול במקרה זה סעיף 14(ב) לחוק השליחות אשר במפורש אינו מכיר בכוחו של השולח להביא את השליחות, באופן חד-צדדי, לסיומה כאשר השליחות ניתנה גם להבטחת זכותו של השלוח עצמו.¹⁹

ביתר בירור, אנו סוברים שלאור מסקנתנו כי בחשבון מסוג קרן משותפת כל בעל חשבון הוא שלוח אך גם שולח כלפי חברו, אין להכיר בזכותו, כשולח, לשנות את היקף ההרשאה שניתנה להבטחת זכותו של חברו, השלוח.

בקיצור, נראה לנו שכאשר נפתח חשבון מסוג קרן משותפת, מותר יהיה לשנות את תנאי הפעלת החשבון רק בהסכמתם של כל בעלי החשבון.²⁰

ולבסוף, כאשר הצדדים פותחים חשבון בנק משותף לצורך מתן מתנות, כיצד מתיישב ההסדר המשפטי של חשבון מסוג זה עם סמכותם של בעלי חשבון להורות לבנק על שינוי תנאי הפעלת החשבון? כשמדובר בחשבון המעניק למעשה מתנה בדמות זכות-למשוך-כספים,²¹ וכלפי הנותן, נראה לנו, שעקרונית מותר להכיר בקיום זכותו להורות כך, וזאת על בסיס של תנאי מכללא שיאפשר לנותן להפסיק את קיום המתנה או שיאפשר לו לשנות את תנאיה, וזאת על דעת הנותן בלבד.²²

לעומת זאת, שונה המצב כלפי המקבל. כאן נראה לנו, שיש להכיר בתנאי מכללא לחווה המתנה, תנאי שימנע בעדו להורות לבנק על שינוי תנאי הפעלת החשבון, כאשר השינוי יביא להגבלת זכויותיו של הנותן.

לאור שיקולינו לעיל אנו מתנגדים למסקנה הכללית שהגיע אליה בית המשפט בקביעתו שניתן להסיק על זכותו של בעל חשבון להורות על שינוי תנאי הפעלתו על סמך זכותו לתת לבנק הוראות תשלום בנפרד.²³

19 וזו לשון סעיף 14 לחוק השליחות:

- (א) השליחות מסתיימת בביטולה על ידי השולח או השלוח, וכן נמותו של אחד מהם, בגריעת כשרותו או בפשיטת רגלו, או — אם היה תאגיד — בפירוקו.
(ב) הוראות סעיף זה לא יחולו אם ניתנה ההרשאה להבטחת זכותו של אדם אחר או של השלוח עצמו וזכותם תלויה בביצוע נושא השליחות.

20 ראה דבריו של פרופ' ברק (לעיל, הערה 15), עמ' 494.

21 בשיקולינו לעיל אנו מתייחסים לסוג של מתנת-זכות — למשוך-כספים, ולא לסוג של מתנת יתרת החשבון, מכיוון שאנו סוברים שאין אפשרות חוקית לתת את המתנה השנייה כאשר גם ה"נותן" וגם ה"מקבל" מוסמכים התת לבנק הוראות תשלום בנפרד, כפי שהוסכם בין הצדדים בפרשה הנדונה. על סוגיה זו ראה בן-אוליאל (לעיל, הערה 8), עמ' 445 ואילך. ראה גם מאמרנו "הקניה דרך חשבון בנק משותף", הפרקליט לג (1980) 178 ואילך.

22 על מתנה על תנאי ראה סעיף 4 לחוק המתנה, תשכ"ח-1968. על פירוש סעיף זה ועל קיום תנאי מכללא כמתן מתנה ראה: מ"א ראביליו, חוק המתנה, תשכ"ח-1968 (מירוש לחוקי התווים, בעריכת ג' טדסקי, ירושלים, תשל"ט) עמ' 89 ואילך.

23 על רקע אותם השיקולים ניתן להבין מה הוא הפגם היסודי בנימוקו של בית המשפט, לפיו תחול במקרה הגדון ההלכה שנפסקה בפרשת איזקסון (ראה לעיל). בקיצור, נראה לנו, שהפגם הבסיסי נמצא בעצם העובדה שבית המשפט השתמש במקרה הנוכחי בהלכה כללית מדי. למעשה, קיים ספק רב אם ההלכה שנפסקה בפרשת איזקסון אמנם מתאימה לכל סוג של חשבון משותף, ובמיוחד כאשר אין יחס של שליחות הדדית בין בעלי החשבון. ראה בן-אוליאל (לעיל, הערה 8), עמ' 464 ואילך.

2. יחסים בין בעלי חשבון ובין הבנק

כפי שטענו לעיל, ההסכם של חשבון בנק משותף מורכב משתי מערכות שונות של יחסים משפטיים: היחסים הפרטיים בין בעלי החשבון והיחסים בין בעלים אלה ובין הבנק.

לאחר שתיארנו את הסוגים העיקריים של חשבונות משותפים, ולאחר שדגנו בקיום הזכות לשנות את תנאי הפעלת החשבון בכל סוג וסוג, נשאלת השאלה: מהו מצבו של הבנק במציאות מורכבת זאת? ליתר דיוק, באיזו מידה משפיע טיב יחסי-הגומלין בין בעלי החשבון על היחסים הקיימים בין הבנק ובין כל אחד מן הבעלים האלה? לאור המצב הקיים בשוק, לפיו הבנקים אינם נוהגים למסור ללקוחות לחתימה טפסים שונים של חשבונות המסווגים לפי הקריטריון של כוונת הצדדים, אין מנוס מן המסקנה שעקרונות כוונת אלה הן כלפי הבנק *res inter alios acta*²⁴. לעומת זאת, ובהעדר תנאי בחוזה המאפשר לבנק לבצע פעולה מסוימת, על הבנק להזהר לפני שהוא יחליט לבצע, אם וכאשר ביצוע פעולה זו עלול לפגוע באיזון האינטרסים בין בעלי חשבון. נראה לנו שלמרות העיקרון האומר שעניינים פרטיים של בעלי חשבון משותף הם בעיני הבנק *res inter alios acta*, לא ייתכן שתהיה הפרדה מוחלטת בין שתי המערכות של יחסים משפטיים. אם כן, איך חייב הבנק להתנהג כאשר לקוח אחד הורה באופן חד-צדדי על שינוי תנאי הפעלת החשבון, וכמובן בהעדר סעיף בהסכם המאפשר לו לעשות זאת?

עקרונית נראה לנו, שיש שתי שיטות אפשריות העשויות לקבוע את הפרמטרים של התנהגות הבנק כלפי הלקוחות במצב זה. לפי השיטה הראשונה יפרש הבנק את תנאי גיהול החשבון, וכפי שפסק בית המשפט, ניתן יהיה להסיק כי לקוח שהוסמך לתת הוראות תשלום בנפרד ולמשוך את כל הכספים יהיה רשאי גם להורות לבנק באופן חד-צדדי לשנות את תנאי הפעלת החשבון. לפי השיטה השנייה, הבנק אינו יכול להסתפק בפירוש זה של תנאי גיהול החשבון ועליו להחיל על הסוגיה הנדונה את הכללים העוסקים ביצירת ההסכם. לפי כללים אלה, המסדירים את יצירת ההסכם, על הבנק לקבל את הסכמתם של כל הצדדים לפני שיחליט לבצע את השינוי המבוקש בתנאי הפעלת החשבון. נבחון את שתי השיטות לאור המטרה הראויה, שהיא לקבוע קו התנהגות של הבנק אשר לפיו לא יפגע הבנק באינטרסים הפרטיים של בעלי החשבון, אין ספק, שהשיטה הראשונה מושכת את העין; היא נובעת בעיקרה מן השיקול

24 למרות האמור לעיל, המתאר את המצב הכללי, אין להתעלם מן העובדה שבמקרים אחדים הבנק יודע מראש על כוונת הצדדים ואף מיעץ להם בעניין ההסדר המשפטי הרצוי לשם השגת מטרתם. ראה, למשל: ע"א 453/73 עזבון המנות אפרים זסנר ויהודית זולפה נ' עליזה נוטמן זמוניה פורנברג, פ"ד כט(1) 313; ע"א 679/76 אילה סלי על ידי הוריה נ' עזבון המנות קרל שפר, פ"ד לב(2) 785. בפרשת סלי, ולעניין ידיעה מלאה של עובדות המקרה ועמידה על כוונתם של הצדדים על-ידי הבנק עוד לפני פתיחת החשבון, ראה פסק דינו של בית המשפט המחוזי: המ' (ת"א) 1898/75 נ' פלדמן נ' בנק המזרחי המאוחד וסלי אילה, פ"מ תשל"ז(1) 124, 128.

לדעתנו כאשר בעלי החשבון מגלים לבנק את תוכן כוונתם, והבנק אף מיעץ להם בעניין ההסדר המשפטי לצורך השגת מטרתם, חלה על הבנק חובה מיוחדת להשתמש באמצעי זהירות סבירים כדי למנוע טעויות מצד הלקוחות. ראה בן-אוליאל (לעיל, הערה 21), 172, 180.

הפרגמטי שאין הבדל מעשי רב בין התוצאות הנובעות משימוש בזכות המשיכה ובין התוצאות הנובעות משינוי חד-צדדי של תנאי החשבון. לפי קו מחשבה זה, זכותו של הלקוח למשוך כספים בנפרד כוללת את זכותו להורות על שינוי תנאי הפעלת החשבון.²⁵ לדעתנו, יש לדחות שיטה זו לפתרון הבעיה. שכן דרך ניהול החשבון בלבד אינה מצביעה על רצון כלשהו של בעלי החשבון במה שנוגע להסדר על שינוי תנאי הפעלת החשבון. וזאת, מכיוון שקיימים כללים דומים של ניהול חשבון בסוגים שונים של חשבונות משותפים. למשל, בעל חשבון מסוג קרן משותפת או צד הפועל כשלוח (בחשבון לצורך גזרות), או מי שמקבל מתנות עקב ניהול החשבון, מוסמכים לתת הוראות תשלום בנפרד. במלים אחרות, למרות הדמיון בכללי ניהול החשבון אין להסיק שכל אימת שקיימת זכות משיכה בנפרד, ואילו שאל פקיד הבנק את הלקוחות על כוונתם להעניק זה לזה את הזכות לשנות על דעת עצמם את תנאי הפעלת החשבון, היתה התשובה שלכך אמנם הם התכוונו. אנו מסיקים אפוא את קיומו של תנאי מכללא בחוזה²⁶ שעל הבנק להתייחס אליו כדי למנוע נזקים ללקוחות.

ליתר בירור נניח, למשל, שהבנק החליט לשנות את תנאי הפעלת החשבון לפי הוראה של שלוח בחשבון מסוג חשבון לצורך גזרות. במקרה זה מובן שעל-ידי ביצוע הוראת שינוי הבנק עלול לגרום נזק רב לבעל החשבון השני, שהוא למעשה בעל הקרן המופקדת. מצב דומה ייווצר אם יבצע הבנק הוראה על שינוי תנאי הפעלת החשבון שקיבל מאחד הלקוחות, שלמעשה אין לו בעלות כלשהי על הקרן והוא רק צד המקבל זכויות עקב ניהול החשבון.

25 ראה, למשל: *Brown v. Bowery Sav. Bank*, 415 N. E. 2d 906 (N. Y. 1980). בפסק דין מעניין זה דן בית המשפט בסוגיה דומה לזו של פרשת תורן. ליתר דיוק, בית המשפט עסק ביחס שבין זכות המשיכה של בעל חשבון משותף, כאשר הוא יכול למשוך את כל הכספים בנפרד, ובין זכותו למחוק את שמו של השותף מהחשבון. בהקשר זה נדונה השאלה של אתריות הבנק כלפי בעל חשבון משותף, לאחר שהסכים הבנק למחוק את שמו מהחשבון ולהחליפו בשמו של איש אחר. וזאת בהתאם להוראה שקיבל הבנק מן השותף השני לחשבון. שהיתה לו זכות למשוך את כל הכספים בחתימתו בלבד. להגנתו טען הבנק, שבין הפעולה שהוא ביצע ובין משיכת כל הכספים, שהיתה מותרת לבעל החשבון שהורה לו, היה רק הבדל טכני אך לא מעשי. וכפי שהיה הבנק מיגן במקרה של משיכת הכספים, עליו להיות מוגן גם כאשר הוא ביצע פעולה מקבילה לפעולה זו. בית המשפט לא קיבל טענה זו ופסק (שם, בעמ' 908, 909):

"Although the end result was the same in the sense that the plaintiff was deprived of her share of half of the funds in the account, this was accomplished through a different method — removing her name from the account rather than withdrawing the money from the account. Because the Legislature chose to insulate savings banks from liability when one joint tenant wrongfully deprives another of an interest by one route, it does not follow that courts should stretch the statute to confer immunity when the tenant uses another avenue".

על פסק הדין הנ"ל ראה: H. Willems, "Expropriating the Joint Account: the Teachings of *Brown v. Bowery*", 99 *Bank L. J.* (1982) 536.

26 על קיום תנאי מכללא בישראל ראה דיונו המפורט של פרופ' טדסקי במאמרו "סודות עסקיים", הפריקליט לה (1983) 5, 14 ואילך.

מכל האמור לעיל נובע, שנקיטת שיטה של פירוש תנאי ניהול החשבון אינה מבטיחה את השגת המטרה הראויה, שהיא לקבוע קו התנהגות של הבנק אשר לפיו לא ייפגע איוון האינטרסים הפרטיים בין בעלי החשבון.

סיכונים אלה הכלולים בשיטה הראשונה אפשר למנוע אם ינהג הבנק לא על-פי הכללים הפורמליים של ניהול החשבון, אלא על-פי העקרונות המסדירים את יצירת ההסכם. לפי שיטה זו על הבנק לסרב לבצע שינוי בתנאי הפעלת החשבון לפני שיסכימו לכך כל הצדדים.

לדעתנו, הדרך האחרונה היא המבטיחה את מילוי התנאי מכללא הקיים בחוזה בין הבנק ללקוחו ואשר לפיו הבנק חייב לנקוט אמצעי זהירות סבירים בניהול החשבון לשם מניעת נזקים ללקוחות²⁷.

ג. מסקנות

קביעת הדרך לשינוי תנאי הפעלת החשבון בנק משותף היא נקודה עדינה שעל הבנק לטפל בה בשלב של הכנת הטפסים לפתיחת חשבון. במקרה הנדון דאג הבנק לקבוע בטופס פתיחת החשבון הסדר מיוחד. לעומת זאת, ובהעדר הסדר מפורש, התשובה לשאלה בדבר קיום זכותו של בעל חשבון אחד לשנות את תנאי ההסכם ביוזמתו הבלעדית היא עניין של פירוש החוזה וגילוי כוונתם של הצדדים.

נראה לנו, שהשאלה הנשאלת כאן היא מה היו הצדדים קובעים בעת פתיחת החשבון, לו היה פקיד הבנק דן אתם בסוגיה הנדונה. לאור העובדה שיש סוגים שונים של חשבונות משותפים סביר להניח, שבעלי החשבון לא היו רוצים להכיר לגבי כל סוג של חשבון בנק בזכותו של כל שותף לשנות בעצמו את תנאי הפעלת החשבון. ביתר בירור, נראה לנו שבמקרה זה היה על הצדדים להסכים על תנאים שונים לשם שינוי ההסכם, וזאת בהתאם לטיב היחסים הפנימיים בינם לבין עצמם.

בנוסף לכך, יש להבדיל בין הסיטואציות השונות העשויות להתעורר בניהול החשבון — למשל, זכות משיכה בנפרד, זכות לשנות את תנאי ההסכם או זכותו של שותף אחד למחוק ולהחליף את שמו של השותף השני — ולהסדיר כל סוגיה וסוגיה בנפרד. מנקודת ראות זו אנו מתנגדים להנחת בית המשפט לפיה זכות משיכה על-ידי חתימתו של אחד השותפים בלבד כוללת גם את זכותו לשנות את תנאי המשיכה. זכות המשיכה בתנאים המוזכרים היא ביטוי לאמון רב בין בעלי החשבון, אך ניסיונו של בעל חשבון אחד לשנות את תנאי הפעלת החשבון בלי הסכמתו של השותף השני עשוי לבטא את המצב ההפוך. לכן, בנק שאינו רוצה לסייע לבעל חשבון אחד בגרימת נזק לחברו חייב להיזהר ולקבל את הסכמתם של כל השותפים לפני שהוא מחליט לשנות את תנאי החשבון.

27 על התחייבות הבנק לנקוט אמצעי זהירות במתן שירות ללקוח ראה, למשל: ת"א (י"ם) 183/75 כנק הפועלים בע"מ ואח' נ' ששה נג' ואח', פ"מ תשל"ח (1) 269, 278.